

“ЧЕРВОНІЙ ВІДЕНЬ” І АВСТРОМАРКСИЗМ

© Пфабіган А., 2003

У статі проаналізовано вплив ідей австромарксизму на формування архітектури “Червоного Відня”.

Політичні події навколо заснування першої австрійської республіки оцінюються суперечливо: те, що Отто Бауер у своїй відомій праці широко охарактеризував як “Австрійську революцію”, багатьма вважається тільки сукупністю чергових подій розвалу багатонаціональної імперії Габсбургів. Як головна дійова особа у цьому процесі згадується динамічний націоналізм коронних земель; внутрішньоавстрійські сили, а отже, й австрійська соціал-демократія (СДРПА [SDAPÖ] – Соціал-демократична робітничка партія Австрії) відіграють у цьому історичному розгляді лише роль виконавця необхідності, продиктованої ззовні. В цілому Австрія реагувала на перелом не однаково, все-таки в християнсько-соціально очолюваному колись Відні умови влади докорінно змінювалися. На перших виборах після закінчення війни у травні 1919 р. СДРПА із 54,17% голосів (100 із 165 мандатів) одержала у віденському муніципалітеті абсолютну більшість. Після відокремлення Відня від Нижньої Австрії вона мала можливість розвивати цю більшість ще далі, й у квітні 1927 р. при частці голосів 60,27% одержала 78 із 120 мандатів [1]. Почався новий період історії міста Відня, період “Червоного Відня” під керівництвом бургомістра Карла Зайтца, магістрату у справах доброчинності і соціального управління – Юліуса Тандлера, муніципалітету в житлових справах – Антона Вебера і муніципалітету в фінансових справах – Гуго Брайтнера. У лютому 1934 р. латентна ситуація громадянської війни Першої республіки вийшла з-під контролю і призвела до того, що Отто Бауер в іншому листі називав “повстанням австрійських робітників”. Наступна заборона СДРПА і позбавлення бургомістра Зайтца влади поклали кінець “Червоному Відню”. П’ятнадцять років Відень був єдиним мільйонним містом, очолюваним соціал-демократичним урядом. Навколо “Червоного Відня” створився існуючий до сьогодні міф, що присвоював місту репутацію зразкового характеру для радикального соціалістичного реформаторства, який в інших ідеологічних контекстах мали недовготривала Паризька комуна чи Москва двадцятих років (у середині міжнародного робочого руху).

Уряд Відня після розвалу короткочасної коаліції протистояв вороже налаштованому до його соціалістичних експериментів федеральному уряду. Конституційною основою “соціалізму в місті”, яка практикувалася, була та обставина, що Відень як самостійна федеральна земля, мав широку бюджетну автономію. Соціальні потреби, що підлягали дотепер – стосується це і лібералізму, як християнського соціального навчання – приватній відповідальності, перейшли у громадські руки. Зовнішньою ознакою перетворення міста, відповідно до соціалістичної програми, служила інтенсивна громадська будівельна діяльність. “Архітектура” й “Ідеологія” набували тісного зв’язку. Протягом короткого часу споруджувалися різні за призначенням громадські будівлі, серед них консультації для матерів, ігрові майданчики для дітей, дитячі садки, школи, біржі праці, робітничі лікарняні каси, медичні амбулаторії і

крематорій. Але, насамперед, у десятиліття 1923-1933 рр. було збудовано близько 65.000 нових квартир.

На зламі століть житлова криза була центральною проблемою Відня. Між 1857 і 1910 рр. населення міста зросло з 683.000 до 2.083.000 [2]. Неймовірна імміграція останніх п'яти десятиліть перетворила житло на рідкісне надбання. Значна частина наявної будівельної субстанції була неприйнятна з культурних і соціально-гігієнічних причин. Соціальний захід у контексті воєнної економіки, “захисту наймача”, що містив масштабне попереджувальне обмеження і пов'язував орендну плату до довоєнного рівня, призвів до фактичного відчуження господарів і водночас унеможливив кожен приватну будівельну діяльність з метою здачі в оренду як нерентабельну. Так задоволення елементарної потреби на житло поступово перетворилося на суспільну справу.

З містобудівельного погляду “Червоний Відень” не представляв “Новий Відень” – проект великотериторіального відновлення міста у формі міста-саду після коротких обговорень було відхилено, у тому числі тому, що не було у розпорядженні необхідного для цього інструментарію законодавства експропріації. У цьому відношенні було висунуто автономію Відня на федерально-політичну межу, яку визнавала СДРПА. Таким чином, перемогла концепція включення комунального житлового будівництва у традиційну міську структуру. Необхідні для цього земельні ділянки купувалися муніципальною адміністрацією за гроші. Проект стимулювався тим, що захист прав квартиронаймачів істотно зменшив ціну ділянок під забудову. Наприкінці 1927 р. громада володіла до 26,51% будівельної площі Відня, і відповідно, враховуючи вулиці та водоймища – до 36,78% основної площі [3].

Комунально організоване, але реалізоване зазвичай приватними підприємствами, будівництво було стимулюючим економічним фактором першого ступеня. Між 1923 і 1929 рр. на будівництво витрачено більше 550 мільйонів шилінгів. Цю велетенську для тодішніх умов суму більше, ніж на половину складали цільові податки на житлове будівництво, які мав сплачувати кожен квартиронаймач розташованого у Відні житла. Загальна віденська податкова система з її численними податками на предмети розкоші й витрати поповнювалася за рахунок заможних: 82,07% наймачів давали 22,33% податкової суми, у той час як 0,54% наймачів погашали 45,08% щомісячної загальної суми. Річне навантаження обраних типових квартир складало:

Робітничі квартири 10,80 австр. шил.

Мала чиновницька квартира 18,00 австр. шил.

Середня чиновницька квартира 42,00 австр. шил.

Добра чиновницька квартира 72,00 австр. шил.

Житло середнього прошарку 108 – 150,00 австр. шил.

Комфортабельні квартири 16,200 – 52.170,00 австр. шил. [4]

Завдяки цій податковій моделі мешканці краще обладнаних квартир фінансували житло соціально обділених. Податки назвали на честь ініціатора, фінансового радника муніципалітету Гуго Брайтнера, “податок Брайтнера (Breitnersteuern)”.

Незважаючи на незначну кількість одномісних номерів з WC і водопроводом, будувалися переважно стандартизовані малі квартири в межах 40 і 55 м². Плата за житло вираховувалася за експлуатаційними витратами і витратами по технічному обслуговуванню і ремонту, а отже, не залежала від витрат громадськості на будівництво і складала, як правило, 20 грошів за м², ніби 1/12 того, що склала б відповідна до витрат на будівництво орендна плата. Облаштування квартири було скромним, однак за призначенням, зверталася увага на недороге, але високо-

якісне будівництво. Квартира родини журналіста Георга Шойера на Нойлінггасе у третьому окрузі Відня “складалася із загальної кімнати, спальні, двох кабінетів і малої кухні, в якій ми установили душ, тому що ванна кімната не була передбачена” [5]. Відсутність ванної кімнати не відповідає сьгоднішнім вимогам. Однак, з численних повідомлень ми знаємо, що якісне покращення житлової ситуації усунуло цей недолік, що компенсувався, крім того, спільно використовуваними можливостями купання. Люди були гордими і щасливими, коли одержували “призначення” на комунальну квартиру. І навпаки: високоякісні будівлі прокували мало- і великоміщанську заздрість. Висока соціал-демократична організаційна діяльність розповсюджувала серед мешканців новобудов слух про політичний метод надання квартир, що мали попит.

Значна частина віденських комунальних квартир знаходилася у житлових будинках з великими земельними ділянками, причому, із ділянки під забудову на будівництво витрачалося максимально 30%, на щільно заселеній території 40% – решта займали зелені насадження, дитячі майданчики і широкі комунікаційні зв’язки; характерних для Відня задніх подвір’їв уникали. Пральні, бібліотеки, кооперативні магазини, медичні амбулаторії і кіно- чи театральні зали надавали спорудам поселення певної привабливості, у багатьох випадках їх чітко відмежовували важкими залізними воротами. Не потрібно недооцінювати ефект Sozial-psychologische цих будинків. Муніципалітет Відня значною мірою демонстрував свою турботу про переважно пролетарське населення. Неодмінним наміром було враження “пролетарського замку”, сили, – так демонструвалась непереможність віденських робітників. Усупереч сучасним чуткам, ми сьогодні знаємо, що у військових планах соціал-демократії чи “партійної армії”, Республіканської спілки захисту будівлі майже не відігравали ніякої ролі; щоправда, у громадянській війні 1934 року вони служили притулком зневіреним групам бійців.

Хоча серед відповідальних архітекторів, визнаних на міжнародному рівні мужів, були такі, як Клеменс Гольцмайстер і Петер Беренс, як серед архітекторів, так і в муніципалітеті домінувала загальна концепція 28 учнів Отто Вагнера: за їхніми проектами постало близько третини побудованих квартир. Є лише незначні риси, що свідчать про громадське естетично-політичне обговорення. Стилистично будівлі невизначені і поєднують елементи оформлення з різних періодів, однак “виразно показують потяг до єдності” і реалізують план Вагнера “зведеної до монументальності однорідності” [6]. Район індивідуального житла є простим і позбавленим орнаментики, з зовнішнього боку і там, де йдеться про тісно пов’язані репрезентативні та житлові території, зустрічаються часто масивні декорації, ковані залізні стрілко-арочні ворота, навіть нефункціональні конструктивні елементи як, наприклад, вежі.

Своїми назвами – Карл-Маркс-Хоф, Фрідріх-Енгельс-Хоф, Фердинанд-Лассале-Хоф – будівлі натякають на соціалістичну ідейну історію й розуміються у своїй сукупності як побудовані маніфести. Вони у різноманітний спосіб – починаючи від фінансування аж до архітектурних деталей – ілюструють ідейне багатство австромарксизму. Таким чином, вони утворюють конкурентний проект до Рінгштрассе (кільцевої дороги), що символізує ідейне досягнення австрійського лібералізму. До австромарксистського світогляду належить така ідея того, що лібералізм на основі соціальної динаміки капіталістичного класового суспільства не реалізував своїх обіцянок – самовизначення, культуру й освіту – і, що їх виконання має бути історичним завданням робітничого руху.

Австромарксизм у своїй сукупності є багатоваріантною, зовсім не вільною від протиріч ідеологічною конструкцією, в якій серед інших розглядається сфера національної економіки, етики, теорії пізнання, історичної філософії, філософії релігії, теорії держави і теорії нації. Для комунального житлового будівництва центральними є наступні елементи: типові від-

чуття в контексті сучасного марксизму, жити в історичну епоху переходу від капіталізму до соціалізму; ідея, котра співвідносить це відчуття до актуальної “рівноваги класових сил”, що відводить апарату держави центральну роль; самодефініція руху як такого, що виходить лише поза політичну сферу культурного з метою створення “Нової людини” і в результаті антиципація суспільства “Новою людиною” у “протилежні світогляди”, які прогресивним методом майже кожен людську потребу передають у руки народу.

Солідарність як міжособистісний принцип, партнерські зв'язки між статтями і “науковий світогляд” є центральними елементами плану “Нової людини”. Комунальні будинки служили не тільки дешевому задоволенню потреби в житлі, але й робили також безжиттєвим план “Нової людини” в істотно значних межах приватного житла. Насамперед, завдяки ряду комунально-побутових облаштувань, вони створювали середовище для пролетарської організації культури, що охоплювала усі потреби – від збирання поштових марок про подорожування, або заняття музикою до слухання радіо і буквально доходила “від коліски аж до катафалка”. І це не випадковість, що першою великою будовою нового комунального управління був крематорій – так виконувалася стара вимога робітничого похоронного об'єднання “Вогнище (Flamme)”: “По-пролетарськи жити, по-пролетарськи померти і відповідно до культурного прогресу кремуватися” [7].

У відомій самохарактеристиці австромарксизм розташувався “Між реформізмом і більшовизмом” [8]. При цьому натякалося на успішну соціальну програму реформи, що в радикальності свого результату хотів мати значення рівноцінне більшовизму, але водночас поділяти з реформізмом дотримання демократичної традиції. Цілоком у душі Леніна формувалася позиція до “диктатури пролетаріату”, визначеної Фрідріхом Енгельсом як закономірної фази між капіталістичним і позадержавним комуністичним суспільством, тут також і основна ознака відмінності, хоча складна схоластика відбирала у цього політичного поняття його первісну особливість [9]. “Червоний Відень” був запроєктований з уявною думкою фіналу, перспективи передбачуваної міжнародної зміни системи. Згодом, з 1989 року, від тотальної катастрофи марксистсько натхненних історичних телеологій, стає зрозуміло, що ця формула має силу тільки для реконструкції ідеологічних власних образів. Власні образи колективних дійових осіб є завжди сумнівними з історичної перспективи і пропонують нам тільки спроби для інтерпретації політичних вчинків. Якщо ми сьогодні запитаємо себе, що з протилежної сторони відповідної історично-філософської перспективи було великим досягненням “Червоного Відня”, хотів би я вказати на те, що “соціалізм у місті” міг бути передбачений на центральній території як відображення плану Леніна для соціалістичної Росії. Ленін у своєму листі “Про натуральний податок”, складеному в 1918–1921 рр., рекомендував, “щоб учитися від державницького капіталізму німців, щоб переймати його зі всіх сил, не боятися жодних диктаторських методів, щоб ще сильніше прискорити це запозичення західної культури варварською Росією, навіть не зупиняючись при цьому перед варварськими методами боротьби проти варварства” [10]. Ми уповноважені пов'язати “західну культуру” з “сучасною”. Ленінський текст за своєю марксистською аргументацією показує деяку вразливість до шокowego характеру конфронтації між “сучасним” і “відсталістю”. У безумовній волі до “сучасного” австромарксизм і ленінізм (сталінізм) є, мабуть, єдиними. Архітектура “Червоного Відня” дає, щоправда, свідчення зусиллями австромарксистів, їхніх прихильників “легкого шляху в сучасне” так, щоб навіть виключити часткову реконструкцію дотогочасних “суспільств”.

1. Попівн. Robert Danneberg. *Zehn Jahre neues Wien.* – 4. A. – Wien 1929. – S. 3; 2. Michael John, Albert Lichtblau. *Schmelztiegel Wien – Einst und Jetzt.* – Wien, 1990. – S. 12; 3. Danneberg.

Op. cit. – S. 52; 4. Danneberg. *Op. cit.* – S. 21f; 5. Georg Scheuer. *Delogiert, deportiert, ermordet // Herbert Exenberger, Johann Koř, Brigitte Ungar-Klein. KLndigungsgrund Nichtarier. Die Vertreibung jLdischer Mieter aus den Wiener Gemeindebauten in den Jahren 1938 – 1939.* – Wien 1996. – S. 194. 6. Jan Tabor. *Das Pathos des Kampfes, das Chaos des Kompromisses, das Weh des Erinnerns. Zur Baugeschichte der Usterreichischen Sozialdemokratie // Die ersten 100 Jahre sterreichische Sozialdemokratie 1888 – 1988 / Hg. von Helene Maimann.* – Wien, 1988. – S. 300; 7. *Op. cit.* – S. 299; 8. Порівн. для цього Norbert Leser. *Zwischen Reformismus und Bolschewismus. Der Austromarxismus als politische Theorie und Praxis.* – Wien, 1968; 9. До дебатів про марксистську державну теорію в австромарксизмі й передовсім у доповіді Макса Адлера порівн. Alfred Pfabigan. *Max Adler – Einr politische Biographie.* – Ff/M – New York, 1982; 10. W.I.Lenin. *Nber die Naturalsteuer // Werke.* – Bd. 32. – Berlin, 1975. – S. 347. Підкреслення автора.